

בעצמינו ועליה[ו] לא יכול דדרשינן ביה אפי' שיחת חולין של תלמידי חכמים צריך לימוד⁹⁷. "זה הכתב העתקתי מכתב ידו של מהרי"ל"⁹⁸ – שו"ת מהרי"ל החדשות סי' קלו⁹⁹. לקוטים: דברי מהר"ש, תקנות רגמ"ה, דברי רבינו טוביה בשם ריב"א ועוד¹⁰⁰.

כנראה משולב מעריכות שונות: יש בו פרטים הקרובים לכתבי היד הקדומים¹⁰¹, ומאידך גיסא יש פרטים וניסוחים המתאימים לעריכות האחרונות¹⁰². יש בו גם ניסוחים ייחודיים¹⁰³.

יש הפניות פנימיות¹⁰⁴: "דין אבל בפורים וט' באב עיין במקום"¹⁰⁵; "מילה בר"ה ובפורים ובט' באב עיין במקומו"¹⁰⁶.

הכתיבה משובשת. למשל: "וכן מהר"ד"¹⁰⁷ במקום "ובן"; "משרשת"¹⁰⁸ תחת "משרתת".

תאריך ההרשאה (הנדפסת) לשליח להולכה "ברביעי בשבת בעשרים יום לירח אלול שנת חמשת אלפים ומאה ותשעים וארבע לבריאת עולם"¹⁰⁹. אין חתימות.

יש בו הגהות¹¹⁰.

97. דף 138, ב. 98. דף 138, ב. 99. עמ' קעג. וראה לעיל (עמ' 161) על משמעות כותרת זו.
100. דפים 139, א-ב. 101. (א) הוא כותב 'מהרי"ל' (ולא מהר"י סג"ל); (ב) נוסח משותף עם פרס ו-אופ: מהרי"ל, חליצה סי' ג, שני"ס יד, עמ' תקיז; (ג) משותף עם אוק: שם, סי' א, שני"ס ד, עמ' תקיד; (ד) מה שמובא מ-לי (לבדו!) בדיני אפיית המצות (סי' טו, שני"ס ד, עמ' ע) – נמצא אות באות ב-פרס (דף 58, א), שהוא כתב ידו של רבי זלמן, כהוספה בגליון, וכנראה שלא נמצא בכתבי היד האחרים. וראה עוד בסוף ההע' הבאה. 102. (א) דברי רבי שמשון מדורין בעניין גודל הזית (מהרי"ל, סדר ההגדה, סי' לג, שני"ס ז, עמ' קיא) הובאו ב-לי וב-לפ ובכתבי היד של משפ' 1; (ב) הסכמת בני ריינס לחומרת מהרי"ל בעניין כרכום (מאכלות אסורות בפסח, סי' טו, שני"ס ו, עמ' קלג) הובאה רק ב-לי ובכתבי היד של משפ' 1.

פרטים נוספים ניתן לראות בשני הקטעים בענייני קריאת התורה שהובאו במאמר: מהרי"ל הלכות קריאת התורה – בירור על פי כתבי היד המקוריים (קובץ תורת אמת א [תשס"א], עמ' 10-11); (ג) בעניין בר המצוה לבן מהרי"ל מתחיל כאן הקטע "מהרי"ל כשהיה בנו נעשה בר מצוה" (דף 113, ב) – וזה דומה לנוסח פ ו-ו המאוחרים; (ד) הכינוי 'הרב' ["היה מברך הרב"] נמצא שם בקטע זה רק ב-ו; (ה) לגבי הספר המוטעה הנוסח כאן: "מעשה במעגנצא שהוציא ש"צ ס"ת וטעה ולקח אחת שלא היה רגילין לקרות בה, והרגיש מהרי"ל ואומ' לחזירה למקומה כי מאד מוטעה היא, וכן עושה וחזירה למקומה והוציאו אחרת. וכבר אומר שליח ציבור על ספר ראשונה 'תגלה ותראה' עד 'הכל הבו' וגו'" (דף 113, א), ולא נזכר כעסו של מהרי"ל, המופיע בכל העריכות המוקדמות. [לעומת זאת 'מאד מוטעה' קרוב לעריכות הקדומות, ובעיקר ל-א וחסריו]. 103. ראה למשל: מהרי"ל, ט' באב, סי' ח, שני"ס א, עמ' רמא; סעודה, סי' ה, שני"ס ט, עמ' תס. 104. אולי זכר להעברת קטעים ממקום למקום. 105. דף 125, א. 106. דף 129, א. 107. דף 125, א. 108. שם. 109. דף 131, ב. 110. מהרי"ל, שבת, שני"ס ח, עמ' רא.

בעלים: "שלי זה הספר הנותן אמרי שפר נאום אני יצחק בר אלכסנדר הכהן ז"ל מדורטמוינד" ¹¹¹ [מ' י"ז?].

(יב) לפ – כת"י לייפציג – האוניברסיטה B. H. fol. 26

בעבר: ספריית לייפציג העירונית, בקטלוג Delitzsch מספר 37. במכון לתצלומי כת"ע מס' 74922.

דפים 4, א-98, ב – ספר מהרי"ל ¹¹².

ההתחלה חסרה. בין דפים 4-5 חסר כנראה קונטרס.

בראש ההעתקה:

התחלתי לכתו' דרשות מהרי"ל ומנהגו ביו' ד' כ"ד כסליו ער"ו [1516] לפ"ק וסיימתי בעזר' צורינו יו' ד' י"ד שבט [1517] פה בק"ק המפוארת ווארמייש נאם הסופר יודא בר אברהם ז"ל ¹¹³.

בסוף כתב היד, בכתיבה שונה, העתק של כתובה דאירכסא מ"חמשי בשבת בעשרי' ושלשה ימי' לחדש תמוז שנת חמשת אלפים ומאתים ושמנים ושש [1526] ... כאן במדינת ווארמיישא איך ר' משה בר יצחק ... חנלין בת ר' שלמה" ¹¹⁴.

יש לשייכו למשפ' 6.

סדר העניינים: אלול עד ט' באב. תפילה. סעודה. איסור והתיר. שחיטה ובדיקה. יין נסך. טבילה. ציצית. שמחות. נישואין. מילה ופדיון הבן.

נוסחו ¹¹⁵ וסידורו דומים לכת"י לי, אך כנראה נוסחו הוא הבסיס ל-לי, ששולבו בו דברים מאוחרים יותר ¹¹⁶.

העתקה בלתי מדויקת. למשל: במקום 'משא"כ בשאר הקהלות' נכתב "כ"ש כשאר" ¹¹⁷; "דרש מהרי"ל בשנת קפ"ה כאשר הם רגילים בכל שנה ושנה לדרוש" ¹¹⁸

111. דף 140, א. 112. שאר כתב היד:

בראש כתב היד – דפי תוכן מאוחרים. מתואר (בלטינית) כתב היד של ספר 'סיני' מאתי

המהר"ם, שהיה אחר כך בבית הדין בלונדון (מס' 14, במכון לתצלומי כת"ע מס' 4685).

דפים 99, א-102, א – ברכות מהר"ם.

דפים 103, א-109, ב – הלכות גדה לר"י דודא.

דפים 110, א-175, א – שערי דודא.

בדפים האחרונים – ליקוטים.

113. דף 4, א. 114. דף 176, א. 115. ראה למשל: מהרי"ל, תפלות ר"ה, סי' ח, שני"ס א, עמ' רפד

– כן נמצא גם ב-לפ (דף 6, ב); ליל יו"כ, סי' ה, שני"ס ד, עמ' שכו – כעין זה ב-לפ (דף 23, א).

116. למשל: מה שנמצא ב-לי (מהרי"ל, תפלות ר"ה, סי' ב, שני"ס יג, עמ' רפא) – לא נמצא ב-לפ (דף

8, ב); הקטע ב-לי, דף 106, ב על מנהגי מנגצא, המתחיל "ס"א" – חסר כאן. 117. דף 8, ב. 118. דף

וצ"ל 'כאשר היה רגיל'. יש גם אי סדר בהעתקה: דף 93, א מסתיים באמצע משפט בדיני יין נסך, ומיד בראש 93, ב מתחילים דיני טבילה.

בעלים: בראש כתב היד חתימה לועזית שבצידה התאריך 1758 (תקי"ח/ט).

קודם לכן היה כתב היד בבעלותו של ההבראיסט יוהאן וואגנוויל.

(יג) מ - כת"י מוסקבה גינצבורג 604
במכון לתצלומי כת"ע מס' 27988.

106 דפים¹¹⁹.

נכתב בערך בשנת ר"נ (1490).

משוייך למשפ' 2.

סדר העניינים: אלול עד ט' באב. תפילה. ציצית. תפילין. מזוזה. נישואין. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. שמחות. טבילה. איסור והיתר. יין נסך. שחיטה ובדיקה. בדיקות ליקוטים. ליקוטי מהר"ש. אגרות מהרי"ל בעניין בני חושים. מנהג שבת. מנהג ראש חודש. חתימת החיבור. דרשות וחידושים ממהר"י ווייל.

בעלים: ברמן שמעון קאבלענץ מזיא (שנת תס"ב [1702])¹²⁰.

(יד) מי - כת"י אוקספורד 906
Mich. 249 (בעבר: מיכ. 370), במכון לתצלומי כת"ע מס' 21865.

139 דפים.

ההתחלה חסרה.

עצם כתב ידו של רבי זלמן משוטיגווערא, המחבר.

לפי כרך ההשלמה לקטלוג ספריית אוקספורד¹²¹ – נכתב בגרמניה, באמצע המאה הט"ו (בערך ק"ץ-ר"ט/1430-1449).

משוייך למשפ' 2.

סדר העניינים: תשרי עד ט' באב. שבת. עירובי חצירות. תפילה. ספר תורה. סעודה. ציצית. תפילין. מזוזה. נישואין. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. שמחות. טבילה. איסור

15, ב. 119. בשאר כתב היד:

דפים 1-103 – מגילת סתרים (לרבי שמואל ׳ן מוטוט).

דפים 215-216 – דרשות מהרי"י ווייל.

120. דף 104, ב. 121. הנ"ל בהע' 5, עמ' 143.

והיתר. יין נסך. שחיטה ובדיקה. ליקוטים. ליקוטי מהר"ש. אגרות מהרי"ל בעניין בני חושים. מנהג שבת. מנהג ראש חודש. חתימת הספר.

בעלים: "עקיבא בר' שמשון הלוי". "שמשון בהר"ר משה שלי"ט¹²².

(טו) ס - כת"י מוסקבה נינצבורג 979

במכון לתצלומי כת"י ע מס' 47747.

168 דף.

לפני דף 159 חסר לפחות דף אחד [התחלת או"ה של מהרי"ל].

טופס הכתובה: פדואה, יום ו' ד' כסלו ר"ד¹²³.

העריכה נעשתה בחיי מהרא"י, והוא נזכר בברכת החיים¹²⁴.

נכתב אחרי רי"ד (1453), אך לא שנים רבות אחרי כן.

לפי השוואות לכתבי היד האחרים יש לשייכו למשפ' ¹²⁵3.

סדר העניינים: מניסן עד פורים. תפלה. ס"ת. הפטרות. ציצית. תפילין. מזוזה. סעודה. שמחות. נשואין. סדר תפלה לשבת בנשואין. טופס כתובה. נדה וטבילה. מילה. פדיון הבן. גיטין. תופס הרשאה. טופס הגט. חליצה. לקוטים. לקוטי מהר"ש. גלגול מבני חושים. תשובות (ובסופן אגרת השופרות). "עד כאן גוף הספר שנתייחד על דרשות האס¹²⁶ מהריסג"ל ומנהגיו בכל השנה¹²⁷. תקנות רגמ"ה. צוואת רי"ח. צוואה. [איסור והיתר]. יין נסך. או"ה משע"ד (=משערי דורא).

דומה בפרטים רבים לכת"י כית.

בדרך כלל מהרי"ל נקרא 'מהריסג"ל', אך יש גם 'מהרי"ל'¹²⁸.

בדרך כלל נכתבו מנהגי מהרא"ק ב'חלונות' בגוף הטקסט.

יש בו שימוש בסימנים הגרפיים המצויים בכתיבת ידו של רבי זלמן: יש סגול הפוך עם 'זנב' בסיום הגהות¹²⁹; יש סימני 'זרקא' בכותרות והדגשות¹³⁰. יש בגליונות קטעים שהם יחידות שלמות¹³¹. יתכן שהועתק במדויק מאוטוגרף של רבי זלמן.

בעלים: "הגיע לחלק הנעלה כמ' יצחק זלמן יצ"ו ... "132, "יצחק פיסארו"¹³³.

122. דף 142, ב. 123. דף 124, ב. וראה על השנה לעיל, הע' 82. 124. דף 152, ב. 125. ובודאי אינו ממשפ' 4, שכן נוסח גלגול בני חושים הנמצא ב-גר הוא נוסח קצר הרבה יותר. 126. מילה זו אינה ברורה, אך כך גם נמצא בכת"י כית. 127. דף 154, א. 128. דפים 100, ב; 123, א. 129. דף 164, ב. 130. דפים 154, א; 165, א. 131. דפים 164, ב; 166, ב. 132. דף 1, א. 133. דף 2, א.

(טז) פ - כת"י פרנקפורט 80 94

במכון לתצלומי כת"ע מס' 25916.

273 דפים.

השם "אלעזר" מודגש, ובמקום אחד מודגש שם מלא: "אלעזר בן יעקב".

בתיאור כת"י זה במפעל הפאליאוגרפיה העברית¹³⁴ נקבע, כי זהו אוטוגרף, שנכתב על ידי ר' אלעזר זלמן משוטיגווערא, המחבר.

בלוח קביעות השנים מסומנות השנים ר"ט-רל"ב. בתחתית הדף כתוב: "עתה ר"ך [1460] לפרט י"ד שנה למחזור ער"ה"¹³⁵. מסתבר שנכתב בשנים ר"ט-ר"ך (1460-1459).

נוספו דברים גם בשנים מאוחרות יותר: "והדוג' עתה רכ"ג [1463] לפרט"¹³⁶. "רע"ו התחיל רכ"ו לפרט ובמחזור הגדול י"ח שנה"¹³⁷.

נכתב כנראה באיטליה: אותיות המשמשות מספרים מנוקדות [כ¹³⁸, כ¹³⁹] – עדות להשפעה איטלקית על הסופר¹⁴⁰.

משוייך למשפ' 1.

סדר העניינים: ניסן עד פורים. תפילה. ספר תורה. סעודה. נישואין. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. איסור והיתר. שחיטה ובדיקה. יין נסך. ציצית ותפילין. מזוזה. שמחות. נידה. טבילה. ליקוטים. ליקוטי מהר"ש. גלגול בני חושים. הלכות עבור. צוואת ר' זלמן ממגנצא. צוואת ר"ח. תקנות רגמ"ה. שו"ת מהרי"ל¹⁴¹. תשובת מהרי"ו ווייל¹⁴². ליקוטים ממהרי"ו ווייל.

דפים 60-63 הם קונטרס קטן בן שני גליונות¹⁴³, הכתוב על נייר דק, והוא שונה מהדפים שלפניו ואחריו. דפים אלו גם אינם כלולים במספור העמודים המקורי של הכרך, והם נוספו בין עמ' קי לעמ' קיא. הכתב – של רבי זלמן – בדפים אלו צפוף הרבה יותר מאשר בדפים הסמוכים להם. בראש עמ' קיא, העמוד הראשון שאחרי קונטרס זה, נמחקו שתי השורות הראשונות. אותן שתי שורות מצויות בראש הקונטרס האמור, בראש דף 60, א. אין ספק שקונטרס זה נוסף לאחר כתיבת הדפים שאחריו.

134. רשומה מס' 48. 135. עמ' תך, וכעין זה בדף 227, א. 136. דף 228, ב. 137. דף 228, א. 138. למשל, עמ' קפג. 139. עמ' תכב, תל ועוד הרבה. 140. ראה על תכונת כתיבה איטלקית זו: י' פלס, "סדר תחינות" של רבינו שניאור. מוריה לד (תשע"ה), גל' א-ג (שצו-שצט), נספח א, עמ' ח-ט. 141. בעמ' תסב כתובת סיום: "עד כאן התשובות. ועיין מקור יציאתם ליישבם במקומם". אולם גם אחרי כן יש תשובות. 142. סי' קסג. 143. בניגוד לשאר הקונטרסים, שהם בני שבעה או שמונה גליונות.

בתוך קונטרס בן 7 גליונות, שעמודיו ממוספרים במספור המקורי של רבי זלמן: תכה-תנב, נוספו¹⁴⁴ עוד 7 דפים¹⁴⁵ שלא מוספרו במספור המקורי.

בעלים: "נאום משה ..."¹⁴⁶, אב רכ"ט (1469)¹⁴⁷, כנראה בוונציה¹⁴⁸; "שנת שכ"ב ... ואני יוסף חזן"¹⁴⁹ פה ווניזיא¹⁵⁰.

(יז) פא – כת"י פארמא 1421

Cod. Parm. 2237, במכון לתצלומי כת"י ע מס' 13403.

181 דפים¹⁵¹.

דפים עז-צג הם דפי השלמה קדומים¹⁵², במקום קונטרס שאבד מכתב היד המקורי.

תאריך הכתובה: יום ו' ו' בתמוז רל"ב (1472)¹⁵³. זוהי שנת הכתיבה, ובסוף כתב היד נמצא היתר שחיטה מאותה שנה. מקבל הרשויות לשחוט עשוי להיות מזמין כתב היד.

מקום הכתיבה, טורנוונה – כנראה Tornova, בדרום מפרץ ונציה¹⁵⁴.

משוייך למשפ' 3.

סדר העניינים: ניסן עד פורים. קריאת התורה. הפטרות. ציצית ותפילין. מוזה. סעודה. איסור והיתר. קיצור איסור והיתר. "ממהרי"ל¹⁵⁵ הלכות יין נסך". שמחות. נישואין. נדה וטבילה. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. לקוטים. לקוטי מהר"ש. סדר העיבור.

הועתק מכתב היד המקורי שעליו היו הגהות מה"ר שמעון בן מהרי"ל¹⁵⁶. הסופר השתדל להעתיק בנאמנות גם סימונים שהיו באותו כתב יד, כגון סימני מחיקה¹⁵⁷.

פעמיים בהרשאת הגט¹⁵⁸ השנה היא ק"פ ולא קפ"ג.

נוסח הגט¹⁵⁹, כתוב באותיות סת"ם. המגרש: נתן¹⁶⁰. בראש העמוד: "אדם אחר כתב זה ולא אני. ולא כתב כדינו, וגם בהעתק לא הי' כתוב כהלכתו. ע"כ"¹⁶¹.

144. באמצע הקונטרס המקורי, בין העמודים תלח ו-תלט. 145. דפים 229-235. 146. עמ' תלט.

147. עמ' תלה. 148. הוא כותב על "העברת המים מאנשי הבאי" למגין למילת בני" (עמ' תלט).

149. עמ' רפו. 150. עמ' רצח. 151. בסוף כתב היד:

דפים 185, א-198, א – שחיטות ובדיקות לרבי משה מערליג.

דפים 198, א-199, ב – בדיקות הריאה.

דף 190, א – רשות שחיטה.

דף 199, ב – רשות שחיטה.

152. נוסחם קרוב למשפ' 6. 153. דף 154, א. 154. ראה חכמים בדורם, עמ' 224, הע' 1. 155. כי

לפני כן היה קיצור שערי דורא, שאיננו ממהרי"ל. 156. ראה להלן, עמ' רסט ואילך. 157. ראה להלן,

עמ' רעג, אותיות כו ו-כח. 158. דף 164, ב [=מהרי"ל, גיטין, סי' כ, עמ' תקיא-תקיב]. 159. מהרי"ל,

גיטין, סי' כא, עמ' תקיב-תקיג. 160. ראה שם, שג"ס ד. 161. דף 165, א. כנראה כוונתו על צורת

בעלים: "אני חננאל בר משה"¹⁶².

(יח) פר – כתי"פ פריס heb. 450

במכון לתצלומי כתי"ע מס' 4471.

48 דפים.

על פי השיר שבסיום ההעתקה נראה ששם הסופר 'משה'.

נכתב סביב שנת ש' (1540).

משוייך למשפ' 4.

סדר העניינים: ערב יו"כ עד אתרוג. יום טוב עד ט' באב. שמחות. תפילה. ס"ת. סעודה. או"ה. שו"ב. יי"ג. טבילה ונידה. חנוכה עד שבועות.

אחרי הלכות טבילה ונידה "לא מצאתי יותר, ימלא וישבעינו מרבית עם בלי חוסר". אח"כ שיר:

מחשבותינו נפשינו אליך לדרון

שמך מיוחדים בכל רינותינו

הסר מכשול ובניך אל תתעב¹⁶³

מרום מראשון ואחרון

שמע והקשיבה אנקתינו

הקול קול יעקב וציצאיו

ראשי שני הטורים נותנים – 'משה'.

נראה שכאן הסתיימה העתקת הספר, אלא שהוא כרוך כיום בבלבול. הסדר הנכון הוא: [אלול עד ערב יו"כ – חסר]. ערב יו"כ עד אתרוג. [סוף סוכות – חסר]. חנוכה עד שבועות. יום טוב עד ט' באב. שמחות. תפילה. ס"ת. סעודה. או"ה. שו"ב. יי"ג. טבילה ונידה. מכאן ואילך כנראה היה חסר בכתב היד שממנו העתיק הסופר.

יש בו הוספות ייחודיות¹⁶⁴ – כנראה מבן דורו של רבי זלמן, שעוד הכיר את מהר"ש¹⁶⁵, רבו של מהרי"ל.

הגהה: קבלה היא בידינו ממלמד אחד ששמו משה, לאחר ברכת הלבנה ציוה אותי ואחי משה שי' לומר "דוד מלך ישראל חי וקיים" ...¹⁶⁶.

הערות

האותיות, ולא על הנוסח. 162. דף 184, ב. 163. דף 47, ב. 164. ראה למשל: מהרי"ל, ראש חדש, סי' ג, שני"ס ד, עמ' ו; עירובי חצירות, סי' ו, שני"ס א, עמ' רכט; תפילה, סי' א, שני"ס ט, עמ' תלה. 165. "ואני שמעתי מהשיש הטהור שארי מהר"ש ז"ל ..." (מהרי"ל, יום טוב, סי' מו, שני"ס ה, עמ' קפו). 166. דף 32, ב.

(יט) פרי – כתי" פריס heb. 451

במכון לתצלומי כתי"ע מס' 4472.

38 דפים.

נכתב בערך בשנת ר"ס (1500).

משוייך למשפ' 2.

סדר העניינים: מניסן עד ספירת העומר. אלול עד פורים.

נראה שהועתק מכת"י שהתחיל בחודש אלול – כמקובל בעריכות משפ' 2 – והיה בו רק עד ספירת העומר, וכל השאר נחסר. המעתיק דידן, שהכיר העתקות של הספר הפותחות בניסן, ויש בהן נימוק מדוע הספר פותח בניסן, הפך את סדר ההעתקה, כדי שגם ספרו יתחיל בניסן¹⁶⁷.

העתקות רבות ממנהגי מהרא"ק כתובות ב'חלונות'.

(כ) פריס – כתי" פריס ביהמ"ל 48

במכון לתצלומי כתי"ע מס' 4020.

דפים 120-26¹⁶⁸.

תחילת החיבור וסופו חסרים וקטועים.

עמודים 108, ב-109, ב ריקים.

עצם כתב ידו של המחבר, רבי זלמן משוטיגווערא.

ניכר שהכותב לא היה סופר מנוסה¹⁶⁹.

כתוב על נייר שיש בו 'סימני מים'. ע"פ סימני המים בכתב היד יש לשער שנכתב בערך בשנת קצ"ו (1436)¹⁷⁰.

משוייך למשפ' 5.

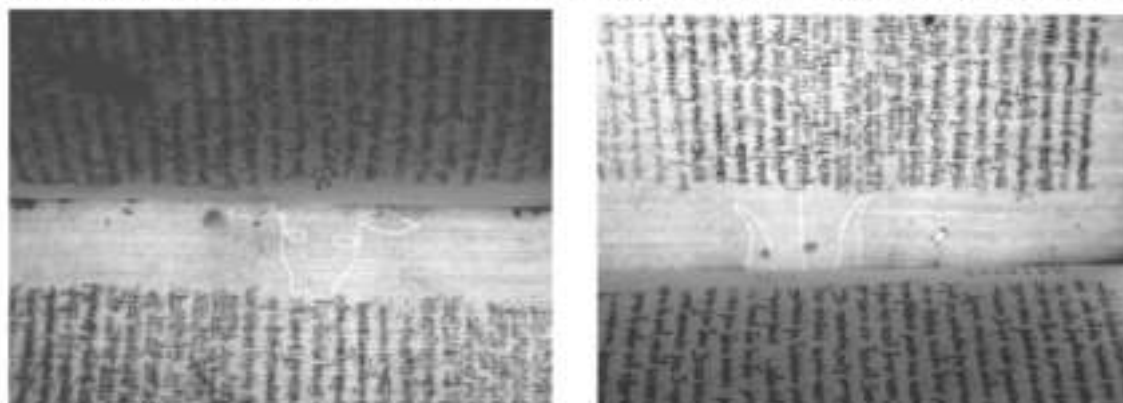
סדר העניינים: יום כיפור עד ט' באב. תפילה. ספר תורה. ציצית. תפילין. מזוזה. סעודה.

¹⁶⁷. עוד יתכן, שהמעתיק רצה להסתיר את החסר בספר, ולכן יצר ספר הגראה כמקיף את כל השנה, מניסן ועד אדר. ¹⁶⁸. בראש כתב היד: הלכות שחיטה ובדיקה. ¹⁶⁹. למשל, מספר השורות בעמוד אינו אחיד, והוא נע בין 28 שורות לעמוד לבין 31 בעמוד. הכותב משתמש בכמה שיטות למילוי ויישור סוף השורה. ¹⁷⁰. בכתב היד 5 סימני מים שונים שמצאתי להם תיעוד בספרות המקצועית. סימנים אלו מתועדים לשנים: 1427-1443; 1431; 1435; 1438-1441. השנה הממוצעת בין 1431 ו-1441 היא 1436. [ראה על כל זה: י"מ פלס, ספר מהרי"ל (מנהגי מהרי"ל) על פי כתבי היד האוטוגרפיים שלו וייחודו כ'חיבור מרובה עריכות', רמת גן תשס"ה (בהכפלה), עמ' 66].

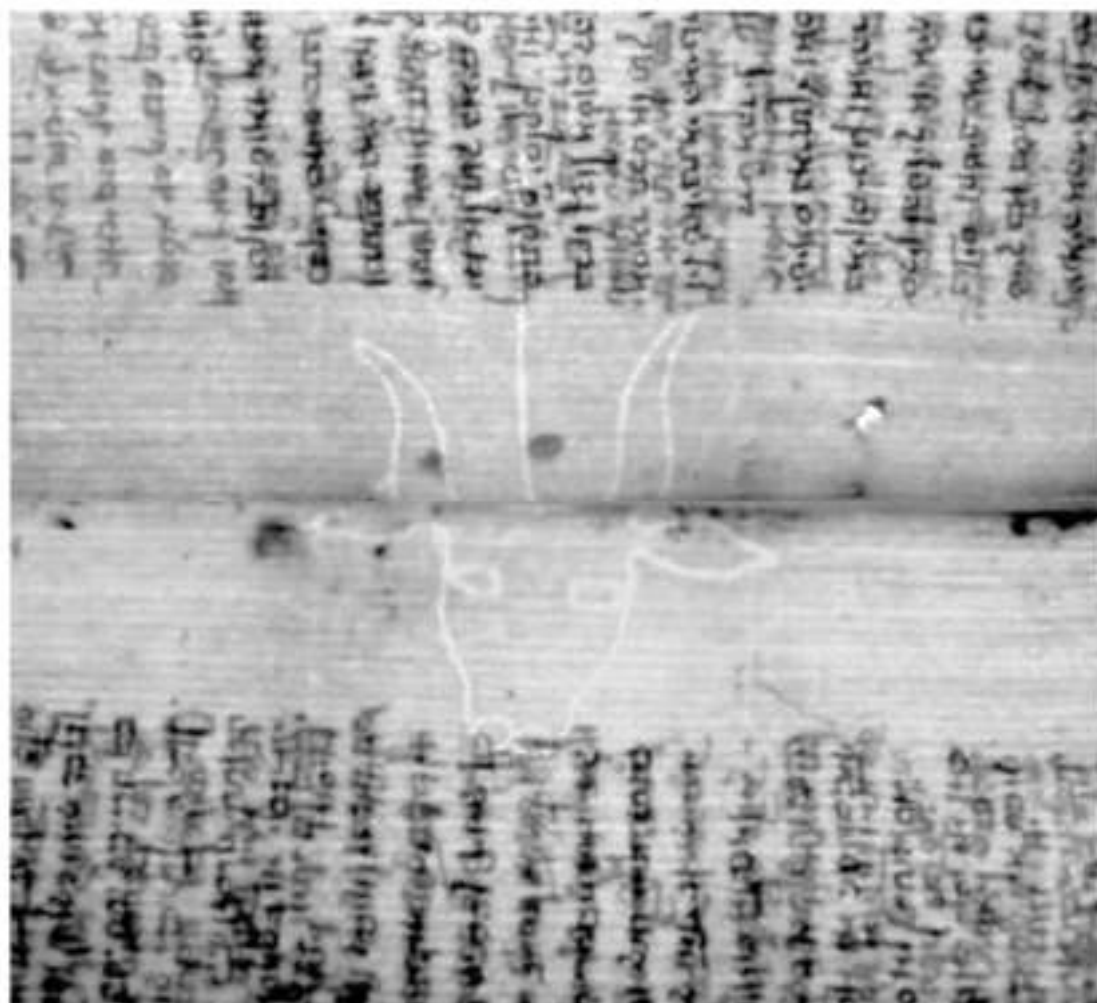
שמחות. נישואין. גיטין. חליצה. מילה. פדיון הבן. גידה וטבילה. איסור והיתר. "מקצת הילכ' שחיט' ובדיק'". יין נסך. ליקוטים.

בפינות העליונות כתובים שמות הפרקים ("הילכת ח"ה"; "הילכת שבת").

להלן דוגמאות לסימן מים בכתב יד זה. בשני הצילומים שני חלקים של אותו סימן.

והנה הציוור השלם. קרני השור מגיעות למקומן:

הגהה מאוחרת¹⁷¹: "יגעתי ולא מצאתי הפירש מזה"¹⁷² הכתב¹⁷³.

(כא) ק – כת"י פריס ביהמ"ל 41

במכון לתצלומי כת"ע מס' 34222.

21 דפים.

כתב היד הועתק במיץ מאחד מהדפוסים הראשונים – הדבר ברור על פי שער כתב היד, הוזה לשערי הדפוסים. כדרכן של העתקות, יש בו שינויים קלים וטעויות העתקה.

אלו כנראה דפי השלמה לעותק שנחסרה תחילתו: שני הדפים האחרונים כתובים ברווחים ובצורות גיאומטריות, כדי לסיים את הטקסט הנחוץ בדיוק בסוף הדף האחרון. כתב היד מסיים בהלכות אפיית המצות, סעיף י: "במקום צונן. והלשין בבית האופה". זה מתאים כהשלמה למהדורת קרימונה שכ"ו, שבה מתחיל הקונטרס הרביעי של הספר (דף יג, א) בתיבות "והלשין בבית האופה".

נכתב "היום יום ב' כ"ד ניסן שפ"ב"¹⁷⁴ פה ק"ק מיץ בבית הר"ר אייזק פרנס י"ץ".

בעלים: "... בן(?) הח"ר נפתלי זצ"ל... גטריק(?) פה ק"ק מיץ"¹⁷⁵; "... מהרי"ל שייך לאמ... הגאון ... והוא נתן לי במתנה..."¹⁷⁶.

(כב) ק – כת"י קמברידג' Add. 635

במכון לתצלומי כת"ע 16859.

221 דפים¹⁷⁷.

קולופון:

אני הסופר מאיר ב"ר יצחק מלמד בפלצול¹⁷⁸ סיימתי וכתבתי הדרשו' היו' יו' ב' ו' ואדר השיני¹⁷⁹ רכ"ה [1465] לאדו' הנכבד והנחמד הח"ר ואלק יצ"ו¹⁸⁰.

מסיבה כל שהיא הוסיף הסופר כעבור כמה שנים קולופון אחר:

העתקתי זה המהריסג"ל לשאיירי המשכיל והיקר הר"ר ש...¹⁸¹ ב"ר שמעון ז"ל מוויידן¹⁸², היו' יו' ד', קליני יינערו [1472] רל"ב [ב] כ' טבת ... [מאיר] בר' יצחק יצ"ו הסופר מקרימונה.

171. בערך משנת ש"ע (1590). 172. על ההסבר, למה אין אומרים קדיש יתום על עלינו (=מהר"ש, סי' צ, ב, עמ' לט). 173. דף 96, א. 174. בטעות נכתב בקטלוג המכון לתצלומי כת"ע: שפ"ה. 175. דף המגן שלפני השער. 176. בראש השער. 177. הדפים ממוספרים עד 228, אך חסרים דפים: 1, 2, 94, 95, 110, 192, 218. רובם היו כנראה דפים ריקים. 178. כנראה Palazzolo sull'Oglio, מזרחית למילאנו, איטליה. 179. כפל לשון, שהרי 'אדר' הוא אדר השני, ואין שני 'אדר'. 180. דף 228, א. 181. בקטלוג המקוון של המכון לתצלומי כת"ע הושלם: [שמואל]. אינני יודע על פי מה. 182. כנראה Weiden in der Oberpfalz, מזרחית לגירנברג (ראה גרמניה יודאיקה III, ב, עמ' 1559).

לא ברור אם אלו אותם בעלים, ושמו היהודי של הח"ר ואלק התחיל ב-ש' 183, או שזהו אדם אחר.

אותיות המשמשות מספרים מנוקדות [כ' 184, כ' 185] – עדות להשפעה איטלקית על הסופר¹⁸⁶.

טופס הכתובה: יום ו', ד' כסלו רכ"א [1460], בעיר פלצול¹⁸⁷.

משוייך למשפ' 3.

סדר העניינים: מניסן עד פורים. תפלה. ס"ת. הפטרות. ציצית ותפילין. מזוזה. סעודה. איסור והיתר. יין נסך. שמחות. שחיטה ובדיקה. נשואין. נדה וטבילה. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. לקוטים. לקוטים ממהר"ש. עיגול דרב נחשון. לוח הזהב. הל' נדה לשע"ד.

ב'חלונות' ובגליונות באים קטעים, שתוכנם נראה כהוספות שהוסיף רבי זלמן על החיבור המקורי. יתכן שבתחילה העתיק המעתיק את הספר שהיו בו ההוספות בגליונות, ושילב אותן בחלונות [או שכך היו בספר שממנו העתיק]. אחר כך הוסיף כאן בגליונות הוספות מאוחרות יותר של רבי זלמן¹⁸⁸.

סדר טערויוז – בחלונות.

יש קטעי מהרא"ק בגליונות, אך יש גם כחלק מפנים הספר.

(כג) ש – כתי"י ניו יורק ביהמ"ל Rab. 532

במכון לתצלומי כתי"ע מס' 39222.

4 דפי מפתחות. הכותב, ר' אשר רפא, סימן את שם משפחתו 'רפא' כאשר מובא התוכן של עמ' רפא.

6 + 498 עמודים: ספר מהרי"ל.

עמודים א-ד: תשובות מהרי"ל (קידוש במקום סעודה, נפלו קורה ולחיים בשבת, גוי שיש לו תפיסת יד בחצר לגבי עירוב, לחיים בסיד. תשובות לר' מיישטרליין ללא שאלות. סכין חולבת). עמודים ה-ו: עיגול רב נחשון.

183. ראה למשל "שלמה המכונה ואלק" (סדר חליצה למהרי"ל מרגלית, עמ' רלט). כך מסתבר יותר, כי אם הבעלים כבר לא היה הח"ר ואלק, היה ראוי שיימחק הקולופון הראשון, כפי שרואים בכתבי יד רבים. 184. למשל, דף 71, א. 185. ראה בקולופון שהועתק לעיל. 186. ראה על תכונת כתיבה איטלקית זו: י' פלס, "סדר תחינות" של רבינו שניאור. מוריה לד (תשע"ה), גל' א-ג (שצז-שצט), נספח א, עמ' ח-ט. 187. דף 177, ב. על זיהוי המקום ראה לעיל, הע' 178. 188. ראה למשל בדף 74, ב: "וכן עיין בתשובה עמוד ...". זוהי הפנייה פנימית של רבי זלמן, לתשובת מהרי"ל בעניין טלטול לנשים נידות.

קולופון הסופר:

... בתפילת [אשר¹⁸⁹] ב"ר יחיאל הכהן רפא המכונ' ענשכין כהן רפא יצ"ו
הכות' בשילהי חדש שבט רל"ג [1473] לפרט קטן בקשטיל מיסטריא¹⁹⁰
במדינת טערוויזאן¹⁹¹.

באמצע ענייני הלוחות כתב: "ויתרון תחילת מחזור רע"ו ..."¹⁹², והשנה המובאת
כדוגמה היא "עתה רל"ג לפרט"¹⁹³. מוזכרת גם שנת רל"ב (1472)¹⁹⁴.

זמן הכתובה – ב' אייר רי"ד¹⁹⁵.

משוייך למשפ' 1.

סדר העניינים: ניסן עד 'ואדר'; תפילה; מנהגים אחרים [=מהר"ם]; נשיאות כפים;
ספר תורה וקריאתה; הפטרות; נטילת ידים; סעודה; ברכות; נישואין; מילה; פדיון
הבן; גיטין; חליצה; איסור והיתר; איסור והיתר "מגדולים אחרים"¹⁹⁶; שחיטות
ובדיקות מהרי"ו; חרוזות "איש חיל מאינבך"¹⁹⁷; יין נסך; ציצית ותפילין; מזוזה;
שמחות; נידה וטבילה; ליקוטים; לקוטי מהר"ש; גילגול בני חושים; תשובות מהרי"ל;
צוואת רבי זלמן ממגנצא; צוואת רי"ח; תקנות רגמ"ה; "בכאן אסדר בקיצור הילכת
עיבור, הנצרך ליחיד ולציבור"¹⁹⁸. חלק מהלוחות מיוחס ל"הח"ר יעקב מברזינגן"¹⁹⁹
ש"תיקנם לי"²⁰⁰.

לעומת כתבי היד האחרים יש בו שינויי ניסוח המשותפים רק לו ולדפוס²⁰¹.

הכתב²⁰², צורות כתיב²⁰³; העיצוב²⁰⁴, ואף סימנים גרפיים²⁰⁵, דומים לכתיבתו של רבי
זלמן המחבר.

הגהה בכתיבה שונה: "מעשה שנעשה ... בעיר קארפא ... והשמועה בא לוויניציא ..."²⁰⁶.

רבי זלמן עצמו ציין כנראה לעמוד בכתב היד שלו שבו נמצאה התשובה, אך לא היה טעם שמעתיק
כת"י ק יעתיק את מראה המקום. בכת"י ס למשל (דף 58, א) אין כאן שום הפנייה לתשובה. 189. על
פי עמ' רכט. 190. כנראה; טירה [= Castello] צפונית ל-Mestre. העיר מסטרה עצמה עברה כמאה
שנה לפני כן משליטת מושל טרוויזו לשלטון הדוג'ה בונציה. 191. עמ' תמב. 192. עמ' תעה.
193. עמ' תעד. 194. מהרי"ל, שבת בראשית, סי' ד, עמ' תא, שני"ס ז. 195. עמ' רפג. 196. עמ'
שלא. 197. עמ' שסב. ראה להלן, עמ' רנה. 198. עמ' תגר. 199. Frisingen, מוכרת יותר בשם:
Freising, כ-30 ק"מ מצפון למינכן. 200. עמ' תעה. 201. ראה: מהרי"ל, בדיקת חמץ, סי' יג, שני"ס
ג, עמ' מג; שמחות, סי' כג, שני"ס ו, עמ' תרח. 202. השווה למשל צורת האות ג' (עמ' ה).
203. אורחיים – עמ' קו, קנט. 204. בסוף המפתחות שבראש הספר, סביב הברכה "ברוך הנותן ליעף
כח ... מצויים סימני הדגשה, כמו אצל רבי זלמן, וכך גם סביב הכותרת שבראש עמ' תמג. 205. מופיע
בו הרבה סימן ה'סגול' שממנו יורד כעין 'ברק', ויש בו חלוקת מילה לשתיים כאשר בשורה שמעליה
כתובה אות רבתי, וקו מאחז מסמן את החיבור בין שני חלקי המילה. 206. עמ' תצח.

בכתב היד פוזרות הגהות, שעל חלק מהן חתום: זעליקמן אולמא²⁰⁷, נראה שהוא שהגיה ותיקן את נוסח שו"ת מהרי"ל במהדורת האנווא ש"ע²⁰⁸.

בעלים: "יצחק בר יואל יצ"ו איש ..."²⁰⁹; "יואל ב"ר יצחק זצ"ל" (בשנת שס"ו/1606)²¹⁰.

(כד) שפ - כתי"י ניו יורק ביחמ"ל Rab. 586
במכון לתצלומי כתי"ע מס' 39226.

דפים 10, ב-139, א²¹¹.

נכתב בערך בשנת ר"נ (1490).

משוייך למשפ' 6.

סדר העניינים: סדר העניינים: אלול עד ט' באב (שבת ועירובי חצרות לפני ט' באב). תפילה. ספר תורה. סעודה. ציצית. תפילין. מזוזה. נישואין. מילה. פדיון הבן. גיטין. חליצה. שמחות. טבילה. איסור מאכלות. יין נסך. שחיטה ובדיקה. ליקוטים. ליקוטי מהר"ש. חתימת החיבור. אגרת מהרי"ל על בני חושים.

בעלים: "משה בר יצחק הכהן זצ"ל"²¹².

(כה) שכט - כתי"י ניו יורק ביחמ"ל Rab. 587
במכון לתצלומי כתי"ע מס' 39227.

דפים 1-127²¹³.

שם הסופר: אברהם²¹⁴, והוא יושב בוורמיישא²¹⁵. במקום אחד כותב הסופר: "מצאתי מכתב א"א ע"ר פנחס ב"ר אברהם המכונה זעליקמן"²¹⁶. אביו היה תלמיד חכם²¹⁷,

²⁰⁷ עמ' ששט, שצט. ראה ציטוט הגהה אחת אצל: ר' י' זימר, עולם כמנהגו נוהג, ירושלים תשנ"ו, עמ' 266, ליד הע' 20. ²⁰⁸ ראה לעיל, עמ' 262. ²⁰⁹ עמ' תעה, תצח. ²¹⁰ עמ' תצח. ²¹¹ בדפים הקודמים:

דפים 1-7 - טופסי שטרות ומעשה בית דין.

דפים 8-9 - דיני איסור והיתר. ²¹² דף 139, א. ²¹³ בהמשך כתב היד:

דפים 128-135 - חיי עולם [=ספר היראה המיוחס לרבינו יונה].

דפים 136, א-138, א - "ספר היראה" (אינו החיבור הנ"ל).

דפים 138, א-139, א - "הלכות יראה וקידוש השם".

דפים 139, א-140, א - לקוטים.

דף 140, ב - "שערי ציון" לרבינו זליקמן בינגא.

²¹⁴ מסומן ומודגש באותיות גדולות (דפים 7 א בחלוך; 106, א; 107, א-ב; 120, ב). ²¹⁵ ראה להלן, ליד הע' 226. ²¹⁶ דף 140, א. ²¹⁷ ושם זהו "בחור זקן אחד והיה פרנס בק"ק דווארמש, והוא שאירי הח"ר זעליקמן ז"ל", שרבי יוסף, מחבר 'לקט יושר' הביא דבר הלכה בשמו (לקט יושר, אורח

והוא מביא בשמו: "שמעתי מאבי שי' שמהרי"ו ציוה לאשה שלא תנשא בשלשה חדשים ויום אחד".

הועתק כנראה לפני שנת רט"ו (1455)²¹⁸.

"לש' מהר"ו קיצינגן שי', דלשון הרע גדול משלושתן ... וכן בסמ"ק מצוה שלא לילך רכיל"²¹⁹.

משוייך למשפ' 4.

סדר העניינים: אלול עד אב. תפלה. ספר תורה. איסור והיתר. שמחות. נישואין. מילה. פדיון הבן. שחיטות. יין נסך. ציצית. תפילין. מזוזה. נידה וטבילה. גיטין. חליצה. לקוטים. אגרות מהרי"ל בעניין בני חושים.

הרבה קטעי מהרא"ק כתובים בעמודות מקבילות לגוף ספר מהרי"ל, ולא משובצים קטעים קטעים.

יש בו הוספות ייחודיות²²⁰, ויש הוספות ודאיות של רבי זלמן שאינן בשום כת"י אחר של הציבור²²¹!

יש בו רישומים ועיטורים. יש מקומות שהטקסט כתוב בדמות ציור – למשל הלכות סוכות כתובות בצורת אתרוג, וכד'²²².

הכותב משתמש בסימנים דומים מאד לאלו של רבי זלמן: סוף עניין מסומן בסימן 'סגול' הפוך, שממנו יוצא כעין 'ברק'²²³, וכן משמש סימן זה לציון הוספה²²⁴. ראשי תיבות, כותרות ומילים מודגשות מסומנות בסימן כעין 'זרקא'²²⁵.

הגהה בגליון על מילת ממזר "שנת רטו"ל" "בק"ק דוורמיישא", "וציוה מה"ר מן שי' ..."²²⁶.

יש גם הגהות בכתב שונה, אך לא רחוק מבחינת התקופה²²⁷.

חיים, חנוכה, סי' ג, עמ' שלח). 218. לעומת ההגהה משנת רט"ו שנוספה בגליון (דף 105, ב), הרי בדף 7, א מובאים דברי "מה"ר מן שי'" בתוך הגהת חלון, כחלק מההעתקה. 219. דף 14, ב. 220. למשל: ימים נוראים, סי' י, שג"ס יב, עמ' רסה. 221. ראה למשל: מוסף של ר"ה, סי' י ושג"ס ד, עמ' ש. הקטע כולו הוא הוספה של רבי זלמן ("אני הכותב", וראה בשג"ס ג שם), והפרטים אודות הקטע המדויק בפירוש המחזור שממנו העתיק רבי זלמן היה ידוע כמובן רק לו. 222. S. Steiman, Custom and Survival, New York: Bloch, 1963, p. xv, no. 15. 223. למשל, דף 91, ב. 224. דף 95, א. 225. דפים 78, ב; 97, ב; 98, א. 226. דף 105, ב. 227. דפים 105, ב ("בשם הח"ר מאיד בר יודא ז"ל מפרידקין החסיד") ; 110, א.

סיכום

בפרק זה נסקרו עשרים וחמשה כתבי יד. אחד מהם²²⁸ הועתק מהדפוס, וכל האחרים קדמו לדפוס.

ארבעה כתבי יד הם אוטוגרפים של רבי זלמן המחבר, שכתב את החיבור כולו²²⁹. בשני כתבי יד מצויות הוספות בכתב ידו של רבי זלמן, למרות שעיקר ההעתקה לא נעשה על ידו²³⁰.

7 כתבי יד נוספים מתוארכים – במפורש או במשתמע – לשנות חייו של רבי זלמן המחבר, או שנים ספורות אחרי כן²³¹. עוד כתב יד אחד²³² נראה שיין לקבוצה זו, והוא אחד מכמה כתבי יד קדומים שחיקו את המקור של רבי זלמן גם מבחינה גרפית. עלו בדינו 13 כתבי יד מתוך 24, שנכתבו כולם על שולחן עבודתו של המחבר, או בסמוך לו.

אם נצרף לנתון זה את מסקנת הפרק הבא, כי רבי זלמן הוציא מתחת ידו במרוצת השנים קפ"ה-ר"ל (1425-1470) כ-25 עותקים של הספר²³³, הרי שבתקופת כתבי היד, טרם הדפוס, מדובר בתפוצה גדולה מאוד לספר חדש.

מצד שני, אם נבוא להעריך את מספר ההעתקות של ספר מהרי"ל שנעשו עד שנפרץ הספר המודפס, הרי יגיע מספרן לעשרות רבות, ורובן הגדול אבד מאתנו. כך למשל, אגב דיון בעניין נשיאת כפים בנעילה בלילה, מספר לנו רבי יצחק חיים כהן מהחזונים, שישב בפאדובה בשנת תע"ה (1715): "ובמהרי"ל כתוביד אצלי כתוב לאמר: הכא נמי אחר שהתחיל תפלת נעילה מבעוד יום גומר בלילה"²³⁴.

הציטוט קרוב מאוד לנוסח כתבי היד פ ו-ש²³⁵, אך אינו זהה להם. קרוב הדבר שבשנת תע"ה היה בפאדובה כתב יד נוסף מאותה משפחת כתבי יד, ואיננו.

פרק עשרים וששה

עריכות ומחדורות ספר מהרי"ל

חידת נוסחאות הספר

הבעיות המתעוררות לאור נוסחאות הספר

בספר מהרי"ל תופעה מיוחדת במינה: על אף ריבוי כתבי היד, אין כמעט שני כתבי

²²⁸. כת"י ז. ²²⁹. כתבי היד ו, מ, פ, פרס. ²³⁰. כתבי היד או ו-אוק. ²³¹. אופ, גר, כיח, פא, ק, ש, שכט. ²³². כת"י ס. ²³³. ראה להלן, עמ' 329-341. ²³⁴. ראשית בכורי קציר, ויניציאה תע"ה, דף ז, א. ²³⁵. ראה מהרי"ל, שחרית יז"כ, סי' י, שנס"ב, עמ' שלט.